

Stanisław Dziekoński

Znaczenie katechezy w wychowaniu duchowym dziecka

Studia nad Rodziną 14/1-2 (26-27), 39-47

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ks. Stanisław DZIEKOŃSKI

ZNACZENIE KATECHEZY W WYCHOWANIU DUCHOWYM DZIECKA

Pełny rozwój człowieka wymaga oddziaływania na wszystkie sfery jego osobowości, w tym duchową. Pogląd ten znajduje szersze wyjaśnienie nie tylko w koncepcjach wychowania prezentowanych w dokumentach Kościoła i nauczaniu papieży, ale też w systemie edukacji szkolnej przygotowanym w ramach reformy edukacji w Polsce, który w wychowaniu duchowym wyodrębnia następujące cele szczegółowe: rozwój kontaktu z Bogiem; zdolność do głębokiego kontaktu z drugim człowiekiem; poznanie dorobku kultury; poznanie zasad wiary; myślenie refleksyjne, postawa twórcza¹. Rodzi się zatem zasadniczy problem, na ile w tak rozumianym rozwoju duchowym uczestniczy szeroko pojęta katecheza? Pytanie to można jeszcze uszczegółowić formułując je następująco: jakie znaczenie ma katecheza w wychowaniu duchowym dziecka?

Wychowanie duchowe w katechezie rodzinnej

Pierwszym, najważniejszym i najbardziej skutecznym środowiskiem katechezy jest rodzina. Jest ona rzeczywiście domowym Kościołem i w jej przestrzeni dziecka wchodzi w pierwszy kontakt z Bogiem, zwłaszcza poprzez modlitwę i formację liturgiczną. Wprowadzenie dziecka w życie modlitwy osobistej i w liturgię winno rozpocząć się jak najwcześniej, przy czym powinny to być przede wszystkim działania rodziców, wyzwalające w dziecku jego własną inicjatywę w kierunku spotkania z Bogiem na modlitwie

---

¹ Por. Ministerstwo Edukacji Narodowej o programie wychowawczym szkoły, „Biblioteczka reformy” 2001, nr 37, s. 32-33.

i w „praktykach religijnych”². Ważne jest, by w wychowaniu do modlitwy unikać przymusu, ponieważ modlitwa domaga się wolnej decyzji, osobistego zaangażowania chrześcijanina w dialog z Bogiem zbawiającym i uświęcającym³. W sytuacji dziecka zachętą do modlitwy jest przykład rodziców, istotny też w inicjacji liturgicznej dziecka⁴. Fakt ten był wielokrotnie podkreślany nie tylko w literaturze katechetycznej, ale też w nauczaniu papieży i Kościoła. Spośród wielu wypowiedzi warto zwrócić uwagę na stanowisko papieża Pawła VI, który podczas Audjencji ogólnej 11 sierpnia 1976 roku zachęcał chrześcijańskie matki:

- do uczenia dzieci modlitwy chrześcijańskiej;
- przygotowania ich do przyjęcia sakramentów wieku dziecięcego: spowiedzi i Komunii świętej oraz bierzmowania;
- ukazywania dzieciom chrześcijańskiego sensu cierpienia.

Oddzielna uwaga została poświęcona roli ojca w liturgii domowego Kościoła z wyraźną sugestią, aby ojcowie przynajmniej od czasu do czasu modlili się ze swymi dziećmi i z całą wspólnotą domową⁵.

Jakkolwiek sama ranga przemówienia nie była wielka, treści w nim zawarte mają ogromne znaczenie dla praktyki formacji dziecka modlitewnej i sakramentalnej. Nie dziwi zatem, że zostały one przywołane później w najbardziej reprezentatywnym dokumencie Kościoła o małżeństwie i rodzinie, w adhortacji Jana Pawła II *Familiaris consortio* (por. FC 60). Warto jednak podkreślić, że papież z Polski, w porównaniu z dotychczasowym nauczaniem swoich poprzedników, znacząco rozwinął kwestie dotyczące wychowania do życia z Bogiem, zwłaszcza w obszarze metodyki takiej formacji. Elementem najbardziej wyróżniającym nauczanie Jana Pawła II było jednak zwrócenie uwagi, że formacja chrześcijańska ma odkrywać przed dzieckiem relację czy korelację, jaka zachodzi między modlitwą, liturgią i życiem. Według papie-

---

² Por. W.B. Skrzydlewski, *Chrześcijańska wizja miłości, małżeństwa i rodziny*, Kraków 1989, s. 176-177.

³ Por. W. Świerżawski, *Duszpasterstwo a liturgia*, AK 1964, R. 56, T. 67, z. 332, s. 191.

⁴ Por. P. Poręba, *Rodzina chrześcijańska „małym Kościołem”*, w: *Wychowanie w rodzinie chrześcijańskiej*, red. F. Adamski, Kraków 1982, s. 190-191; K. Jakóbiak, *Wychowanie małego dziecka do udziału w liturgii*, w: *Jezus Chrystus z nami. Podręcznik dla katechizacji dzieci najmłodszych*, t. II, red. W. Kubik, Warszawa 1984, s. 89; J. Cyman, *Wychowanie małego dziecka do udziału w liturgii*, „Katecheta” 1977, nr 6, s. 258-259.

⁵ Por. Paweł VI, *Przemówienie na Audjencji ogólnej (11.08.1976)*, WAW 1977, nr 11-12, s. 281.

za modlitwa łączona z życiem jest skutecznym środkiem ochrony między innymi przed takimi współczesnymi zagrożeniami, jak: brak nadziei, pokusa ucieczki w narkotyki, popadanie w nihilizm. „W rodzinie chrześcijańskiej ma się dokonać włączenie wszystkich władz dziecka w żywy kontakt z Bogiem” (CT 36). W wychowaniu do modlitwy, realizowanym w Kościele domowym, dziecko ma poznawać Jezusa Chrystusa jako Kogoś, kto działa na rzecz człowieka, wchodzi w egzystencję ludzką z Orędziem o Królestwie Bożym. Problematyka ta powracała wielokrotnie i w różnym kontekście. W Orędziu na Światowy Dzień Misji 11 sierpnia 1981 r. papież wyjaśniał, że dzięki świadectwu rodziców dziecko odkrywa związek między modlitwą a życiem zgodnym w wymaganiami Ewangelii⁶. W przemówieniu przed modlitwą „Anioł Pański” 12 października 1980 r. Jan Paweł II skierował do rodzin apel, aby się modliły przypominając również, że modlitwa umacnia jedność wszystkich członków rodziny, buduje i rozwija „Kościół domowy”⁷, ale najwięcej treści zostało przekazanych w adhortacji *Familiaris consortio*, zwłaszcza w części trzeciej dokumentu, noszącej tytuł: „Rodzina chrześcijańska wspólnotą w dialogu z Bogiem”.

We wspomnianej wyżej adhortacji *Familiaris consortio* Jan Paweł II zaznaczył, że w środowisku rodzinnym dziecko uczy się też żyć z innymi i dla innych, ponieważ ze swej natury rodzina chrześcijańska jest głęboką wspólnotą życia i miłości (por. FC 17), a w konsekwencji także „szkołą bogatszego człowieczeństwa”, prowadzoną w ramach codziennego życia. Wyjątkowego znaczenia w tym względzie nabierają: miłość okazywana dzieciom, chorym i starszym, służba wobec wszystkich, dzielenie się dobrami, radościami i cierpieniem. W ten sposób – wyjaśniał Jan Paweł II – tworzy się komunია wychowawcza, której podstawowym czynnikiem jest wzajemna wymiana wychowawcza dokonująca się pomiędzy rodzicami i dziećmi. W przypadku rodziców wyjątkowo ważną kwestią jest ich postawa służby, czyli posługa podporządkowana dobru ludzkiemu i chrześcijańskiemu, umożliwiająca dzieciom osiągnięcie odpowiedzialnej wolności. Dzieci natomiast włączają się w budowanie rodziny prawdziwie ludzkiej i chrześcijańskiej, kiedy okazują rodzicom miłość, szacunek i posłuszeństwo. Podstawowym warunkiem zachowania komunii rodzinnej jest duch ofiary, wyrażany w gotowości do

---

⁶ Por. Jan Paweł II, *Chrześcijańska odpowiedzialność za głoszenie Ewangelii. Orędzie na światowy Dzień Misji (11.08.1981)*, w: NP 1981, t. IV, 2, Poznań 1989, s. 35.

⁷ Por. Jan Paweł II, *Modlitwa we wspólnocie rodzin. Słowo przed modlitwą „Anioł Pański” (12.10.1980)*, w: Jan Paweł II o małżeństwie i rodzinie, Warszawa 1983, s. 150.

rozumienia, tolerancji, przebaczenia i pojednania. Komunia ta ulega zniszczeniu pod wpływem kłótni, niezgody, egoizmu, różnego rodzaju konfliktów i napięć⁸.

Rodzina chrześcijańska jest wezwana, aby realizować także inne zadania wyszczególniane w ramach wychowania duchowego, przy czym otrzymują one jeszcze pełniejszy wymiar w ramach zadań przypisywanych parafii i szkole.

Parafia w wychowaniu duchowym dziecka

W Dyrektorium ogólnym o katechizacji zwraca się uwagę, że parafia jest:

- najbardziej znaczącym miejscem dla formowania i życia wspólnoty chrześcijańskiej;
- zwyczajnym środowiskiem rodzenia się i wzrastania wiary;
- przestrzenią wspólnotową, w której posługa słowa realizuje się w nauczaniu, wychowaniu i żywym świadectwie;
- krzewicielką i inspiratorką katechezy⁹.

Powyższa charakterystyka nie pozostawia wątpliwości, że istotnym zadaniem parafii jest prowadzenie katechezy wtajemniczenia chrześcijańskiego, związanej między innymi z formacją eklezjalną, czyli wprowadzeniem w życie wspólnoty wierzących, szerszej niż rodzina. Parafii przypisuje się też główny ciężar przygotowania dziecka do przyjęcia sakramentów pokuty i Eucharystii, a na dalszych etapach rozwoju, które wykraczają poza obszar prowadzonej refleksji, także bierzmowania. W dokumentach katechetycznych Kościoła katolickiego w Polsce odnajdujemy szereg wskazań dotyczących celów i zadań dotyczących inicjacji dziecka w sakrament pokuty. Wyjątkowo ważne są propozycje wysuwane w płaszczyźnie wychowania moralnego. Zgodnie z „Podstawą programową katechezy Kościoła katolickiego w Polsce” wychowanie moralne dzieci klas I-III ma względnie rozwijanie w dziecku zaufania do Boga i umiejętności odpowiedzi na Jego wezwanie. Kładzie się również nacisk, aby budzić w dziecku wrażliwość na potrzeby bliźniego, kształtować postawę gotowości dzielenia się z innymi, uczyć otwartości, życzliwości, szacunku nie tylko wobec rodziców i osób starszych, ale też rówieśników. Chodzi więc o kształtowanie w dziecku właściwej relacji do bliźniego, świata i samego siebie¹⁰. Inicjacja w sakramenty pokuty i pojednania wyraźnie też została

---

⁸ Por. tamże, 21.

⁹ Por. DOK, s. 257.

¹⁰ Por. PPK, s. 24-26.

zaznaczona przy problematyce formacji liturgicznej dzieci klas I-III, opartej na roku liturgicznym i związanych z nim polskich tradycjach. Zwraca się uwagę, aby dziecko uczyło się właściwego przeżycia spowiedzi¹¹.

Wprowadzenie w rzeczywistość sakramentu pokuty i pojednania jest ściśle powiązane z inicjacją eucharystyczną, która wymaga jednak podjęcia nowych działań, bezpośrednio ukierunkowanych na zgłębianie tajemnicy Eucharystii. Wtajemniczenie w rzeczywistość Eucharystii jest związane z przekazem wiedzy o Eucharystii, wyuczenia się przez dziecko formuł katechizmowych, ale domaga się też celebracji otwierających dziecko na doświadczenie wspólnoty wierzących oraz na przeżycie tajemnicy osobistego spotkania z Chrystusem. Istotne treści włączone w wychowanie eucharystyczne zawierają między innymi wypowiedzi Jana Pawła II adresowane bezpośrednio do dzieci¹². W tych wypowiedziach można doszukać się katechezy o wyjątkowo prostej strukturze, ale z istotnym i głębokim przesłaniem teologicznym. Urzekająca prostota przekazywanych informacji, a równocześnie ich głębia biblijno-teologiczna wskazuje, że papież uwzględnił obecną w katechezie zasadę wierności Bogu i człowiekowi. Sama zaś katecheza została oparta na schemacie wezwania i odpowiedzi, znanym z kerygmatycznego modelu katechezy. Przykładem tego jest przemówienie do dzieci pierwszokomunijnych w Zakopanem 7 czerwca 1997 roku. Jezus – wyjaśniał Papież – kochał swoich apostołów i chciał im ofiarować wszystko, co miał najcenniejsze. Dał im więc samego siebie. Apostołowie, przyjmując ten pokarm, mogli być stale z Panem Jezusem, a On ich napełniał świętością. Pan Jezus – mówił papież do dzieci – kocha także was, dlatego przychodzi do waszych serc w Komunii świętej. Dzięki temu stajecie się coraz bardziej podobne do Niego, coraz bardziej święte. Dar ofiarowany przez Jezusa domaga się jednak odpowiedzi ze strony człowieka. Zadaniem chrześcijanina jest zawsze kochać Jezusa, mieć dobre i czyste serce, otwarte na przyjęcia Go w Komunii świętej¹³.

Wychowanie duchowe w szkole

Istotnym środowiskiem wychowania duchowego jest także szkolna lekcja religii. W ramach szkolnych lekcji religii w jakiejś części są realizowa-

¹¹ Por. tamże, s. 25.

¹² Por. Jan Paweł II, Autokatechizacja. Homilia podczas Mszy św. z I Komunią świętą w Łodzi (13.06.1987), L'ORpol 1987, nr 5 bis, s. 12; List Ojca Świętego do dzieci w Roku Rodziny (13.12.1994), L'ORpol 1995, nr 1, s. 6.

¹³ Por. Jan Paweł II, Pan Jezus was kocha. Przemówienie do dzieci pierwszokomunijnych w Zakopanem (7.06.1997), L'ORpol 1997, nr specjalny, s. 75.

ne zadania specyficzne dla innych środowisk katechezy np. wychowanie do modlitwy, liturgiczne, czy do życia z innymi i dla innych, przy czym z samej natury lekcji religii najbliższą jej jest do tej funkcji katechezy, którą w dokumentach katechetycznych określa się nauczaniem, związanym z przekazem treści, uczeniem formuł katechetycznych i zasad wiary. W świetle założeń katechetycznych, jakie odczytujemy przede wszystkim w dokumentach katechetycznych, lekcja religii ciągle doskonalona w wymiarze dydaktyczno-metodycznym stanowi znakomitą przestrzeń dla kształtowania w dziecku myślenia refleksyjnego i postawy twórczej. Prowadzenie lekcji religii w obszarze szkoły i wchodzenie w korelację z innymi przedmiotami służy też poznaniu dorobku kultury. Na poziomie nauczania zintegrowanego zachodzi korelacja nauczania religii między innymi z językiem polskim, historią i wiedzą o społeczeństwie, sztuką i wychowaniem do życia w społeczeństwie. Przedmioty te mniej lub bardziej wprowadzają katechizowanego w obszar kultury. Dla przykładu w wychowaniu do życia w społeczeństwie realizowaną są następujące treści:

- elementy historii regionu i ich związki z historią i tradycją własnej rodziny;
- lokalne i regionalne tradycje święta, obyczaje i zwyczaje;
- życie w grupie (więzi, wartości, role, podejmowanie decyzji);
- jednostka, społeczeństwo, naród, państwo;
- wartości i normy życia społecznego, kultura społeczna i polityczna¹⁴.

Problematyka związana z kulturą jest rozszerzona na dalszych etapach edukacji – w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych, gdzie dochodzą między innymi treści dotyczące edukacji regionalnej (dziedzictwo kulturowe w regionie) i europejskiej, czy też omawia się kulturę polską na tle kultury śródziemnomorskiej.

W szkolnym nauczaniu religii przyjmuje się, że w kulturę jest wpisana moralność i etyczne zobowiązanie, a więc etos. Takie podejście do kultury było bliskiego Janowi Pawłowi II, który wyrażał opinię, że kultura służy nie tylko poznaniu i przemianie świata zewnętrznego, ale też poznaniu i przemianie samego siebie. Przez kulturę człowiek staje się bardziej człowiekiem¹⁵.

Etos jest też wpisany w pojęcie kultury zaproponowane przez J. Ratzingera, obecnie Papieża Benedykta XVI. Jego zdaniem „Kultura jest wyrosła w procesie rozwoju historycznego wspólnotową formą wyrazu wyników poznania i wartości, które kształtują życie określonej wspólnoty (...). Jest próbą ro-

¹⁴ Por. tamże, s. 44-47.

¹⁵ Por. W. Kawecki, Co to jest kultura?, w: Chrześcijaństwo a kultura, red. R. Bartnicki, W. Kawecki, Warszawa 2006, s. 51.

zumienia świata oraz istnienia człowieka w świecie, próbą o charakterze bynajmniej nie czysto teoretycznym, lecz inspirowaną fundamentalnym zainteresowaniem naszą egzystencją (...). Jest poznaniem, które z kolei otwiera pole praktyce, a więc poznaniem, którego nieodzowną częścią jest wymiar wartości i moralności”¹⁶. Dla J. Razingera – Benedykta XVI zasadniczym elementem każdej kultury jest religia, ponieważ ona określa wartości, wewnętrzny system i porządek kultur. Już sama wiara jest kulturą, bo mówi człowiekowi kim jest i co ma robić ze swoim człowieczeństwem. W kulturze zawiera się pytanie o boskość, dlatego nie można kultury zawęzić do takiej czy innej formy estetyki. Zdaniem J. Razingera-Benedykta XVI kultury nie można więc oddzielić od religii, do czego dąży nowożytna Europa¹⁷.

Praktyczne możliwości wychowania duchowego w katechezie

W świetle założeń wychowanie duchowe jest szeroko zakrojone we współczesnej katechezie i odpowiada założeniom, jakie względem wychowania duchowego wysuwa się w obszarze polskiej edukacji. Praktyczna realizacja wychowania duchowego natrafia jednak na szereg trudności. Część z nich jest wynikiem pewnej nieudolności samych środowisk katechezy, dyspensowania się ich od przynależnych obowiązków, bądź nie reagowania na znaki czasu. Wiele do życzenia pozostawiają rodziny jako środowiska katechezy, które zbyt łatwo dyspensują się od obowiązków w ogóle związanych z wychowaniem dzieci. Odczuwa się znaczący brak katechezy inicjacyjnej prowadzonej w parafii. Coraz wyraźniej dostrzega się kryzys szkoły, która z trudem realizuje stawiane jej cele.

Dla wychowania duchowego są groźne przybierające na sile procesy laicyzacji i dechrystianizacji. Przypomnił o tym między innymi Jan Paweł II w adhortacji *Ecclesia in Europa* mówiąc, że „wielu ludzi nie potrafi łączyć ewangelicznego przesłania z codziennym doświadczeniem; wrasta trudność przeżywania osobistej wiary w Jezusa w takim kontekście społecznym i kulturowym, w którym chrześcijańska koncepcja życia jest stale wystawiana na próbę i zagrożona; w wielu sferach publicznych łatwiej jest się deklarować jako agnostycy, niż jako ludzie wierzący; odnosi się wrażenie, że niewiara jest czymś naturalnym, podczas gdy wiara wymaga uwierzytelnienia społecznego, które nie jest ani oczywiste, ani przewidywalne” (EE 7).

---

¹⁶ J. Razinger, *Wiara – prawda – tolerancja. Chryścijaństwo a religie świata*, Kielce 2004, s. 49-50.

¹⁷ Por. W. Kawecki, *Co to jest kultura?*, dz. cyt., s. 52.

Analizując dzisiejszy kontekst życia człowieka nie można zapomnieć o pluralizmie kulturowym i religijnym. Zetknięcie się różnych kultur można opisać za pomocą trzech modeli: hybrydyzacji, homogenizacji, polaryzacji. W pierwszym modelu treści kulturowe są ze sobą mieszane i zostają oderwane od podstawowych kontekstów, w jakich występowały pierwotnie. W konsekwencji dochodzi do redukcji kultur, a w skrajnych przypadkach nawet do ich zaniku. Homogenizacja oznacza niwelowanie różnic na drodze kulturowych zapożyczeń. Z wyróżnionego centrum następuje dyfuzja wzorców zachowań, wartości. Przez polaryzację kultur należy rozumieć silną tendencję zamykania się jednej z nich na pozostałe. Ten trzeci model określany jest mianem „kuli bilardowej”, ponieważ spotkanie różnych kultur porównać można do odbicia kul bilardowych. Niezależnie jednak od przyjętego modelu pluralizm kulturowy stanowi poważne zagrożenie dla zachowania tożsamości narodowej, społecznej i osobowej¹⁸, w konsekwencji także dla wychowania duchowego.

Równie groźny może być pluralizm religijny. Według Dyrektorium ogólnego o katechizacji rodzi on niebezpieczeństwo, że „wielu ludzi będzie odczuwało zakłopotanie i zagubienie się, nie umiając sobie poradzić w różnych sytuacjach ani ocenić orędzi, jakie w nich występują, bądź porzuci praktyki religijne i będzie żyło tak, jakby Bóg nie istniał, często uciekając do zstępczych form pseudoreligijnych. Ich wiara ciągle będzie poddawana próbom i wystawiana na zagrożenia, jeśli nie będzie ustawicznie ożywana i wspomagana”¹⁹.

Negatywne strony pluralizmu kulturowego i religijnego wzmacnia ekspansywny postmodernizm, przenikający współczesną kulturę i cywilizację. Oparcie życia na postmodernistycznej teorii społecznej sprzyja absolutyzacji subiektywizmu i relatywizmu, kształtuje utopijne wizje szczęścia, prowadzi do pustki aksjologicznej i ucieczki od rzeczywistości. Są to elementy najbardziej charakterystyczne dla postmodernizmu, które odnajdujemy w codziennych zachowaniach ludzi, ich myśleniu i postępowaniu, w sztuce, polityce, a częściowo nawet w religii i nauce²⁰.

Czy wobec zasygnalizowanych zjawisk należy zrezygnować z wychowania duchowego? Bynajmniej, trzeba natomiast odważnie odpowiadać na wyzwania współczesności, dogłębniej analizując to, z czym się spotykamy.

---

¹⁸ Por. I. Stolarczyk, *Młodzież wobec globalizacji – znaczenie socjalizacji i wychowania*, w: *Dzisiejsza młodzież*, red. J. Stala, Tamów 2001, s. 119-120.

¹⁹ DOK, s. 193.

²⁰ Por. M. Dziewiecki, *Wychowanie w dobie ponowoczesności*, Kielce 2002, s. 21-22.

Bardzo niebezpieczne jest skostnienie, swego rodzaju zastój, lub błogie przekonanie, że nas kryzys nie dotknie.

Fr Stanisław Dziekoński: The importance of catechesis in a child's spiritual education

The full growth of man requires working on all the aspects of his personality, the spiritual one being included. The most significant environment of catechesis is the family which ought to – as early as possible – begin to introduce the child into the life of personal prayer and the liturgy. The parents' activity should as soon as possible release the child's own initiative aimed at meeting God in prayer and 'religious practices'. A practical realization of spiritual education encounters a number of difficulties which may result from some ineffectiveness of catechetical circles dispensing with the duties they have been charged with or neglecting the signs of the time. Similarly, families as catechetical centres too carelessly exempt themselves from duties concerning children's education. People are conscious of the insufficiency of initiation catechesis undertaken by the parish. The crisis of school, labouring under difficulties to accomplish its tasks, is clearly visible. Dangerous for spiritual education are the processes of secularization and de-Christianization gaining strength and also, cultural and religious pluralism. The family should fearlessly respond to contemporary challenges, assisted by the parish and the school.